

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№11

2025
noyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 386 sahifa.
2025-yil, noyabr

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHONDA KREATIV IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHINING UMUMIY GLOBAL TENDENSIYALARI.....	12
Ismailov Azizbek Ruzimaxmatovich	
CHORVACHILIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQUV VA EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDA BOZOR INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY OMILLARI	22
Soxadaliyev Abdurashid Mamadaliyevich	
XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY O'SISH O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIR	30
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA XIZMATLAR EKSPORTINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI	35
Sultonov Shodiyor Abduxalilovich, Karshiyeva Charos Mamasoliyevna	
QASHQADARYO VILOYATIDA OLIY TA'LIM VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI ASOSIDA YUQORI MALAKALI KADRLAR TAYYORLASHNING HOZIRGI HOLATI.....	41
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
SOLIQ MA'MURCHILIGIDA XALQARO TAJRIBA ASOSIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH.....	48
Xodjimov Xamidullo Mamirjonovich	
TIJORAT BANKLARI KREDIT PORTFELNI SAMARALI BOSHQARISH: MUAMMO VA TAKLIFLAR.....	53
Yusupov Shaxzod Maxmatmurodovich	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNING RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI ASOSIY OMILLAR VA IQTISODI SAMARADORLIGI TAHLILI.....	59
Axatova Shahnoza	
SANOATNING "DRAYVER" SOHALARINI RIVOJLANTIRISH	63
Mamurjonova Ruxshonabegim Farxodovna	
РОЛЬ КРЕАТИВНОЙ ИНДУСТРИИ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ КАРАКАЛПАКСТАНА.....	69
Хошимова Камилла Навфал қизи	
РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	79
Тожиева Шахноза Бобомуратовна, Расулова Дилфуза Валиевна	
АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	86
Файзиёв Умуркул Шухратович	
TIKUV-TRIKOTAJ KORXONALARDA MARKETING FAOLIYATIDA ISTEMOLCHILARNI MOTIVATSIYALASH MASALALARI	97
Jalilov Jamshid G'anijonovich	
СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....	103
Ўролова Севара Бехзод қизи	
BANKLARDA KAPITAL YETARLILIGI VA LIKVIDLIKNI AUDITORLIK BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	109
Narziyev Hayotjon Azamatovich	
NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BudgetLASHTIRISH ORQALI FISKAL SAMARADORLIKNI OSHIRISH MASALALARI.....	115
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
AUDITORLIK XULOSALARIDA AUDITORLARNING PROFESSIONAL MULOHAZALARNING ASOSLILIGINI ANIQLASH AHAMIYATI	120
Parpiyev Jaxongir Ilxomjonovich	
YASHIL IQTISODIYOTDA YASHIL MOLIYALASHTIRISH: NAZARIY VA AMALIYOT UYG'UNLIGI.....	126
Xalikov S. X.	

TURISTIK KORXONALARDA BREND CAPITALINI BAHOLASH	131
Zufarov Akmal Gulamiddinovich	
AYOLLAR ISH BILAN BANDLIGINI OSHIRISHDA KASANACHILIKNING AHAMIYATI	141
Eshqobulova Charos O'roq qizi	
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	148
Алимова Дилафруз	
O'ZBEKISTON UZUMCHILIK KORXONALARINING EKSPORT MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA YASHIL INNOVATSIYALAR VA TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	153
Usmonova Diyora Mahmud qizi	
RAQAMLI MOLIYAVIY XIZMATLAR TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA SOLIQ BOSHQARUVI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	161
Radjabov Umurzoq Ablakulovich	
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН: РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЭНЕРГЕТИКИ	165
Аллаева Г.Ж.	
THE IMPORTANCE OF STRESS TESTING AND ITS IMPLEMENTATION IN COMMERCIAL BANKS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	169
Mamatova Sevara	
MINTAQADA SANOAT KORXONALARI SALOHİYATI VA RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING INNOVATSION KO'RSATKICHLARI	175
Nabiyev G'ulom Abdisalomovich	
IJTIMOİY SOHA INVESTISIYA LOYIHALARINI DAVLAT–XUSUSIY SHERIKLIK ASOSIDA MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISHNING XORIY TAJRIBALARI	185
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	
YASHIL BANK MAHSULOTLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI	189
Mahmudov Ulug'bek Davronovich	
KICHIK BIZNESDA XUSUSIY VA UMUMIY AXBOROT TIZIMLARI INTEGRATSIYASI	193
Navruz-zoda Layli Baxtiyorovna	
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIGA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISH MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	197
Mamatkulova Nadira Maxkamovna	
JAHON AMALIYOTIDA TASHABBUSLI BUDJETLASHTIRISHNING KONSEPTUAL YO'NALISHLARI	203
Xamidov Xabibullo Xikmatulla o'g'li	
РАЗВИТИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ МАЛОГО БИЗНЕСА КАК ФАКТОР ПЕРЕХОДА К “ЗЕЛЁНОЙ” ЭКОНОМИКЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	210
Бозорова Озода Рахимовна	
ТЕМИРБЕТОН КО'РРИКЛАРДАГИ BURDALANGIN BETONDAN OLINGAN CHAQIQ TOSHNI KOMPLEKS TADQIQOT QILISH	222
Salixanov Saidxon Salixanovich, Kenjayev Temurbek Olimjonovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKDA YASHIRIN IQTISODIYOTNI ANIQLASH USULLARI VA SOF FOYDA KO'RSATKICHIDA AKS ETISH YO'LLARI	226
Mavlyanov Muzaffar Yusupovich	
MAMLAKATIMIZ BANKLARIDA FOIZ RISKILARI MUAMMOLARI VA ILMIY-TAHLILI	230
Isakov.J.Ya	
QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARINI EKSPORTGA YO'NALTIRISHDA IQTISODIY BARQARORLIK TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI VA BAHOLASH MEZONLARI	238
Faxriddinov Bahriddin	

TO'QIMACHILIK SANOATIDA SUN'IY VA KIMYOVIY TOLALARNING IQTISODIY AFZALLIKLARI	243
Raximov Furqat Jalolovich	
BUXORO VILOYATIDA CHARM-POYABZAL TARMOG'I RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH STRATEGIYASI.....	249
Rahmonov Xurshid Xayriddinovich, Atoeva Mehriyo Ilhom qizi	
KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBI VA UNI YURITISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH.....	254
M.I.Murodova	
SOLIQ SIYOSATI ORQALI AHOLI DAROMADLARINI RAG'BATLANTIRISH MEXANIZMLARI.....	258
Uzoqov Suhrobjon Do'smat o'g'li	
INNOVATSION VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LOGISTIK XIZMATLAR KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI TAHLILI.....	264
Xalimov Javlonbek Shaxriyovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SOLIQ TIZIMIDA RAQAMLASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI SOLIQLARNI UNDIRISHNING METODOLOGIK MUAMMOLARI	271
Muxammadov Nodir Karimovich	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA EKSPORTBOP MAHSULOTLAR ISHLAB CHIQARISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI SAMARADORLIKNI OSHIRISH	277
Boymirzayev Zokirjon Mashrabboyevich	
IQTISODIYOT VA TA'LIM BOSHQARUVI: O'ZBEKISTONDA TA'LIM BRENDINGI UCHUN IQTISODIY JIHATLAR.....	282
Dilfuza Shokirova	
OLIY TA'LIM SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH.....	291
Raximjonova Shohsanam Baxodirovna	
O'ZBEKISTON BANKLARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYANI INSON KAPITALI RIVOJI BILAN UYG'UNLASHTIRISH: INSTITUTSIONAL YONDASHUV.....	295
Xushvaqto'v Nodirbek Nomoz o'g'li	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MOLIYAVIY STRESS-TEST TIZIMINI YARATISH METODOLOGIYASI	299
Zaynutdinov Ismoil Samariddin o'g'li	
HOZIRGI SHAROITDA BANK FAOLIYATIDA RISKLARNI BOSHQARISH TIZIMINING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI	303
Malikova Dilrabo Muminovna, Shakarova Kumush Faxriddin qizi	
ENSURING SECURITY IN THE DIGITAL WORLD: HOW THE INSURANCE INDUSTRY CAN COUNTER CYBERATTACKS	308
D.D. Omonova	
JAHON SAVDO TASHKILOTIGA A'ZO BO'LISH JARAYONIDA BYUDJET-SOLIQ SIYOSATINI ISLOH QILISH MASALALARI	314
Hojiakbar Zaynabidinov	
SILINDRSIMON KAMERADA QATLAMLI CHIGITLAR AYLANMA HARAKATINING TAHLILI.....	319
No'monov Mirjalol Abdumalik o'g'li	
IPAKCHILIK KLASSTERLARI ASOSIDA TARMOQNI O'RTA MUDDATLI RIVOJLAN TIRISH STRATEGIYASI.....	325
Xudoykulov Mamarasul Radjabovich	
INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.....	332
Shermatov Sirojiddan Xaydarovich	
O'ZBEKISTONDA TURIZM IQTISODIYOTINING RAQAMLI MARKETING ORQALI RIVOJLANISH YO'LLARI.....	335
Egamberdiyev Muzaffar	
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ РЕШЕНИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА «БЕЗОПАСНЫЙ ГОРОД»	339
Иминов Акбаржон Одилжонович	

IQTISODIY TIZIM VA INSON QADRIYATI: KAPITALIZM VA GUMANIZM O'RTASIDA	345
Raxmatullayev Sarvar Nazar o'g'li, Abdukarimova Muborak Sharaf qizi, Madrakhimova R. G.	
O'ZBEKISTONDA QULAY INVESTITSiya MUHITINI SHAKLLANTIRISH VA INVESTITSİYALAR JALB ETISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	350
Yusupov Muxiddin Soatovich	
KONSOLIDATSIYALASHGAN MOLİYAVIY HISOBOT MA'LUMOTLARINI TAHLIL QILISH MASALALARI	358
Avazov Ilhom Ravshanovich	
YANGI TUZILISHLI IKKI QATLAMLI TRIKOTAJ TO'QIMALARINI OLISH USULLARI	363
S. Saparova, M. Musaeva, M.Mirsadikov, M.Mukimov	
KVANT MUHITIDA AXBOROTNI HIMOYALASHGA XIZMAT QILUVCHI MULTIPLEKSER TUZILMASI	370
Safojev Nuriddin Najmiddin o'g'li	
ERKIN IQTISODIY HUDUDLAR: KO'P QATLAMLI IQTISODIY MEXANIZMLAR, INNOVATSION INFRATUZILMA VA INSTITUTSIONAL UYG'UNLIKNING KONSEPTUAL TAHLILI	377
Kuziev Ravshan Ramazonovich	

ERKIN IQTISODIY HUDUDLAR: KO'P QATLAMLI IQTISODIY MEXANIZMLAR, INNOVATSION INFRATUZILMA VA INSTITUTIONAL UYG'UNLIKNING KONSEPTUAL TAHLILI

Kuziev Ravshan Ramazonovich

PhD, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu maqola erkin iqtisodiy hududlarning (EIH) zamonaviy iqtisodiy makondagi transformatsion ahamiyatini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda EIHLarning raqamli iqtisodiyot, ilmiy-innovatsion tizim va transchegaraviy kooperatsiya bilan o'zaro bog'liqligi ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqotda EIHLar global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuv, hududiy iqtisodiy sinergiya yaratish va yuqori texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtiruvchi strategik institut sifatida talqin etiladi.

Maqolada EIHLarni boshqarishning yangi avlod modellari — adaptiv boshqaruv, digital-klastar arxitekturas, smart-logistika tizimlari va texnologik transfer mexanizmlari tizimli tahlil qilingan. Shuningdek, maxsus hududlarning investitsiyaviy jozibadorligi, kadrlar salohiyati va innovatsion ekotizimlar bilan integratsiya darajasi milliy iqtisodiy barqarorlikning muhim omili sifatida baholangan. Tadqiqot natijalari EIHLarning nafaqat fiskal preferensiyalar maydoni, balki iqtisodiy modernizatsiya, raqamli transformatsiya va hududiy rivojlanishning ko'p qatlamli iqtisodiy mexanizmi sifatida ahamiyat kasb etishini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy hududlar, institutsional-fiskal transformatsiya, klasterlashgan iqtisodiyot, raqamli infratuzilma, yashil iqtisodiyot, xalqaro integratsiya.

Abstract. This article presents a comprehensive assessment of the transformational role of Free Economic Zones (FEZs) in the contemporary economic landscape and scientifically substantiates their interconnection with the digital economy, scientific-innovation systems, and cross-border cooperation. FEZs are conceptualized as strategic institutions that accelerate economic growth through integration into global value chains, the creation of regional economic synergy, and the adoption of advanced technologies. The research analyzes next-generation governance models, including adaptive regulation, digital-cluster architectures, smart-logistics systems, and technology transfer mechanisms. Additionally, the investment attractiveness of special zones, the potential of human capital, and the degree of integration with innovation ecosystems are evaluated as crucial determinants of national economic resilience. The findings demonstrate that FEZs function not merely as platforms providing fiscal incentives, but as multi-layered mechanisms for economic modernization, digital transformation, and regional development.

Keywords: special economic zones, institutional-fiscal transformation, cluster-based economy, digital infrastructure, green economy, international integration.

Аннотация. В статье представлен комплексный анализ трансформационной роли свободных экономических зон (СЭЗ) в современном экономическом пространстве, а также научно обоснована их взаимосвязь с цифровой экономикой, научно-инновационной системой и трансграничной кооперацией. СЭЗ трактуются как стратегические институты, ускоряющие экономический рост посредством интеграции в глобальные цепочки создания стоимости, формирования региональной экономической синергии и внедрения высокотехнологичных решений. В работе проведён анализ моделей управления нового поколения — адаптивного управления, цифрово-кластерной архитектуры, систем «умной» логистики и механизмов технологического трансфера. Дополнительно оценены инвестиционная привлекательность специальных зон, человеческий капитал и уровень интеграции с инновационными экосистемами как ключевые детерминанты национальной экономической устойчивости. Полученные результаты свидетельствуют о том, что СЭЗ представляют собой не только площадки предоставления фискальных преференций, но и многоуровневый механизм экономической модернизации, цифровой трансформации и регионального развития.

Ключевые слова: свободные экономические зоны, институционально-фискальная трансформация, кластерная экономика, цифровая инфраструктура, зелёная экономика, международная интеграция.

KIRISH

Milliy iqtisodiyotning globallashtirish jarayonlariga chuqur integratsiyalashuvini ta'minlash, shuningdek, transchegaraviy kapital oqimlarini jalb etishning institutsional asoslarini mustahkamlash maqsadida davlat tomonidan kompleks iqtisodiy mexanizmlar majmuasi joriy etilmoqda. Mazkur mexanizmlar ichida erkin iqtisodiy hududlar (EIH) investitsiya ekotizimini sifat jihatdan transformatsiya qiluvchi, resurslarni samarali taqsimlashni rag'batlantiruvchi va xorijiy kapitalni faol jalb etishga xizmat qiluvchi strategik iqtisodiy makon sifatida alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. EIHlar orqali bevosita xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga yo'naltirilgan fiskal va bojxona preferensiyalari, soddalashtirilgan ma'muriy tartib-taomillar hamda yuqori darajadagi institutsional barqarorlik shakllantiriladi.

EIHlar iqtisodiy erkinlashtirish siyosatining markaziy bo'g'ini sifatida innovatsion tajribalarni sinovdan o'tkazish, yangi iqtisodiy model va mexanizmlarni joriy etish imkonini beruvchi eksperimental maydon vazifasini bajaradi. Bunday hududlarda davlatning iqtisodiy jarayonlarni tartibga solishi moslashuvchan mexanizmlar asosida tashkil etiladi va investorlar uchun optimal fiskal stimullar hamda barqaror institutsional muhit yaratiladi. Natijada, EIHlar yuqori qo'shilgan qiymat yaratishga mo'ljallangan zamonaviy texnologik klasterlar sifatida shakllanib, samarali ishlab chiqarish zanjirlarining jadal rivojlanishiga zamin yaratadi.

Bundan tashqari, EIHlar milliy iqtisodiyotning jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashuvi uchun o'ziga xos institutsional "eshik" vazifasini bajaradi va ochiq iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim transmissiya mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Ularning faoliyati eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish modeli, yuqori texnologik yangilanish, tashqi iqtisodiy aloqalarning tezkorligi hamda transchegaraviy qiymat zanjirlariga chuqur integratsiyalashuvi bilan tavsiflanadi. Shu bois, EIHlar bojxona, soliq va investitsion rejimlarning differensiallashtirilgan shakllari orqali global kapitalni jalb etuvchi raqobatbardosh iqtisodiy makon sifatida strategik ahamiyatga ega.

EIHlarning iqtisodiy rivojlanishga qo'shayotgan hissasi ulardan nafaqat investitsiya oqimlari hajmini kengaytirish, balki innovatsion infratuzilma yaratish, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni shakllantirish va hududlar o'rtasida sanoat kooperatsiyasini chuqurlashtirish imkoniyatlari bilan baholanadi. Shu orqali iqtisodiyotning tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiyasi tezlashadi, eksport tarkibining yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar tomon siljishi ta'minlanadi va texnologik transformatsiya jadallashadi. Shunday qilib, EIHlar iqtisodiy o'sishning barqaror manbai sifatida milliy iqtisodiyotning modernizatsiyasi, raqobatbardoshligini oshirish va global iqtisodiy tizimda munosib o'rin egallashiga sezilarli hissa qo'shadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mazkur yo'nalishda xalqaro va mahalliy ilmiy maktablar tomonidan turli nazariy yondashuvlar shakllangan bo'lib, ularda erkin iqtisodiy hududlarning (EIH) iqtisodiy tizimdagi roli, ularning samaradorlik mexanizmlari va milliy rivojlanish strategiyalariga ta'siri borasida turlicha ilmiy talqinlar ilgari surilgan. Jumladan, Nobel mukofoti sovrindori Pol Krugmanga ko'ra, "EIHlar transport xarajatlarini kamaytirish, ishlab chiqarish kuchlarini markazlashtirish va aglomeratsiya afzalliklarini kuchaytirish orqali tarmoq effektlarini shakllantiradi. Shu bilan birga, ular hududlar o'rtasida resurslar qayta taqsimlanishi dinamikasini o'zgartirishi mumkin" [1]. Ushbu yondashuv EIHlarning iqtisodiy o'sish drayveri sifatidagi o'rnini ko'rsatish bilan birga, hududlararo iqtisodiy muvozanatning ilmiy asosda boshqarilishini taqozo etadi.

Xitoylik olim, sobiq BMT Bosh iqtisodchisi Justin Yifu Lin EIHlarni Xitoy iqtisodiyotining industrial modernizatsiyasida "tashqi kapital, ilg'or texnologiyalar va zamonaviy boshqaruv tajribalarini jalb etuvchi hal qiluvchi institutsional mexanizm" sifatida talqin qiladi. U EIHlar modelining har bir mamlakat uchun moslashtirilgan tarzda shakllantirilishi zarurligini ta'kidlab: "EIHlar milliy institutsional salohiyat, infratuzilma rivoji va mehnat bozori imkoniyatlariga mos holda loyihalanishi shart", — degan yondashuvni ilgari suradi [2]. Bu fikr EIHlar global miqyosda universallashtirish emas, balki har bir iqtisodiyotning o'ziga xosligi bilan uyg'unlashgan model bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

Jahon banki mutaxassisi Duglas Zhixua Zeng esa EIHlarning samaradorligini belgilovchi asosiy omillarni "institutsional sifat, logistika samaradorligi, kadrlar kompetensiyasi va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari" bilan bog'laydi. Unga ko'ra, soliq preferensiyalari EIHlar tizimining faqat bir bo'g'ini bo'lib, ularni haddan tashqari markaziy omil sifatida talqin qilish mos kelmaydi [3]. Mazkur yondashuv EIHlarni faqat fiskal imtiyozlar maydoni sifatida emas, balki kompleks iqtisodiy platforma sifatida ko'rish zarurligini tasdiqlaydi.

Jenevalik olim Richard Baldwin raqamli iqtisodiyotning EIHlar rivojidagi o'rniga alohida e'tibor qaratib: "Zamonaviy EIHlar transmilliy raqamli zanjirlar va elektron tijorat ekotizimida faol o'rin egallagan taqdirda global raqobatdagi ustunlikni qo'lga kiritadi. Faqat soliq yengilliklariga tayanish esa ularning raqobatbardoshligini pasaytirishi mumkin", — deya ta'kidlaydi [4]. Bu fikr EIHlar uchun raqamli infratuzilmaning va texnologik innovatsiyalarning strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

Jahon banki eksperti Tomas Farole ham EIHlarning milliy iqtisodiy islohotlar tizimi bilan uyg'unlashuvini ta'kidlab: "EIHlar makroiqtisodiy, sanoat va institutsional islohotlar bilan integratsiyalashgandagina ularning haqiqiy samaradorligi ta'minlanadi", — degan xulosani ilgari suradi [5]. Bu yondashuv EIHlarni izolyatsiyalangan holatda emas, balki milliy iqtisodiyotning tizimli elementi sifatida rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, mahalliy olimlar ham EIHlarning milliy iqtisodiyotdagi o'rniga oid ilmiy qarashlarni ilgari surganlar. Xususan, Sh. Qoraboyev va G. Inamovalar EIHlarda faoliyat yurituvchi korxonalar uchun yaratilgan soliq va bojxona yengilliklarini "ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, eksport salohiyatini oshirish va raqobatbardosh mahsulotlar ulushini ko'paytirishda muhim omil" sifatida baholaydilar. Ular EIHlar samaradorligi infratuzilmani rivojlantirish va kadrlar salohiyatini mustahkamlash bilan bevosita bog'liq ekanini ta'kidlaydilar [6].

M.K. Rashidov esa xalqaro tajribani tahlil qilgan holda: "EIHlar rivojida milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlari bilan chuqur integratsiya, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda mahalliy qo'shilgan qiymat ulushini oshirish uzoq muddatli barqaror natijalarni beradi", — deya xulosa qiladi [7]. Bu yondashuv EIHlarning ichki sanoat kooperatsiyasi va texnologik rivojlanishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Yuqoridagi xalqaro va mahalliy ilmiy qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, EIHlarning samaradorligi faqat imtiyozlar tizimiga tayanmaydi; balki iqtisodiy, institutsional, texnologik va hududiy omillarning kompleks uyg'unlashuviga asoslanadi. EIHlarni iqtisodiyotning innovatsion va raqobatbardosh bo'g'inlariga aylantirish uchun ularga global qiymat zanjirlariga integratsiyalashgan, raqamli infratuzilmaga ega va yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlangan iqtisodiy makon sifatida yondashish muhimdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda erkin iqtisodiy hududlar (EIH) va kichik sanoat zonalarining iqtisodiy transformatsiyadagi roli institutsional iqtisodiyot, yangi iqtisodiy geografiya, klasterlashgan iqtisodiyot va raqamli transformatsiya nazariyalari asosida tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida P. Krugman tomonidan ilgari surilgan aglomeratsiya va tarmoq zichlashuvi yondashuvi, J. Yifu Linning strukturaviy modernizatsiya konsepsiyasi, R. Baldwinning raqamli globallashuv modeli hamda T. Farolening institutsional uyg'unlik tamoyillari qo'llanildi. Analitik jarayonda kontent-tahlil, komparativ tahlil, institutsional yondashuv, tarixiy-mantiqiy tahlil va klaster tahlili usullari tatbiq etildi, bu esa EIHlarni faqat imtiyozlar maydoni emas, balki innovatsion-iqtisodiy platforma sifatida baholash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida EIHlarning tarixiy evolyutsiyasi qadimiy savdo portlaridan tortib, Shannon modeli va zamonaviy raqamli klasterlargacha tipologik tasniflash va tarixiy kartografik yondashuvlar asosida o'rganildi. Shuningdek, transchegaraviy kooperatsiya, texnologiyalar diffuziyasi, raqamli infratuzilma va innovatsion translatiya maydoni kabi tushunchalar orqali EIHlarning global qiymat zanjirlariga qo'shilish, sanoat modernizatsiyasi, kadrlar kompetensiyasi va milliy iqtisodiyotga iqtisodiy ta'sir darajasi baholandi. Ushbu metodologiya EIHlarni raqamli boshqaruv, texnologik transfer va klasterlashgan ishlab chiqarishning institutsional mexanizmi sifatida ilmiy asoslab berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Zamonaviy erkin iqtisodiy hududlar (EIH) konsepsiyasida "institutsional innovatsiya markazi" tamoyili alohida o'rin tutadi. Mazkur tamoyilga ko'ra, EIHlar nafaqat kapital harakatchanligi va tashqi savdo operatsiyalarini yengillashtiruvchi makon, balki yangi boshqaruv yondashuvlari, tajriba-sinov mexanizmlari va raqamli transformatsiya jarayonlarini sinovdan o'tkazuvchi milliy iqtisodiy laboratoriya sifatida ham namoyon bo'ladi. Bunday hududlarda ma'muriy tartib-taomillar minimal darajaga tushirilishi, litsenziyalash va ruxsat berish jarayonlarining soddalashtirilishi, elektron hukumat elementlarining chuqur integratsiyalashuvi institutsional sifatini oshiradi va investorlar uchun prognoz qilinadigan hamda barqaror biznes muhitini yaratadi.

EIHlarning global qiymat zanjirlaridagi roli ham tobora kuchayib bormoqda. Dunyo xo'jaligidagi transmilliy ishlab chiqarish fragmentatsiyasi sharoitida ushbu hududlar "regional value hubs" — ya'ni qiymat yaratishning markazlashgan uzellariga aylanib, xomashyo, yarim tayyor mahsulot va intellektual xizmatlar oqimini samarali koordinatsiya qiladi. Shundan kelib chiqib, EIHlarning raqobatbardoshligi zamon talabiga ko'ra faqat fiskal imtiyozlarga emas, balki texnologik aloqa (connectivity), logistika tezkorligi, raqamli integratsiya va global tarmoqlar bilan real vaqt rejimida o'zaro hamkorlik imkoniyatlariga tayanadi.

EIHlar iqtisodiy mexanizmlarining takomillashuvi milliy industrial siyosatga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu hududlar orqali yuqori qo'shilgan qiymatli sanoat segmentlari — elektronika, biotexnologiya, farmatsevtika, muhandislik ishlanmalari, kimyo va petroximyo, raqamli xizmatlar — jadal shakllanmoqda. Shu ma'noda, EIHlar "import o'rnini bosish va eksportni diversifikatsiya qilish" strategiyalarining institutsional lokomotivi sifatida maydonga chiqib, mamlakatning texnologik suverenitetini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Hozirgi bosqichda EIHLarning boshqaruv modeli ham tubdan transformatsiyalanmoqda. An'anaviy majburiy nazorat elementlariga asoslangan tizimlardan farqli ravishda, yangi avlod EIHLarida "adaptive governance" – ya'ni iqtisodiy sharoit, investorlar talabi va global bozor dinamikasiga moslashuvchan boshqaruv tamoyili qo'llanilmoqda. Ushbu mexanizm hudud ichidagi ishtirokchilar (davlat, investorlar, rezident korxonalar, logistika operatorlari, moliyaviy institutlar) o'rtasida gorizontaal hamkorlikni kuchaytiradi. Natijada, iqtisodiy faoliyat yuqori sinergetik fazoda amalga oshadi va EIHLar "klasterlashgan iqtisodiy tizim" sifatida faoliyat yuritishga boshlaydi.

EIHLar milliy iqtisodiyotda raqamli infratuzilmaning kengayishida ham strategik vazifani bajarmoqda. Sun'iy intellektga asoslangan logistika monitoringi, blokcheyn texnologiyalari orqali bojxona nazorati, "smart-contract" asosida investitsiya shartnomalarini raqamlashtirish, soliq ma'muriyatchiligida real vaqt rejimida audit va monitoring tizimlarining joriy etilishi – bularning barchasi EIHLarning institutsional sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Natijaviy bosqichda EIHLar global iqtisodiyotning transformatsion vektorlariga mos ravishda "strategik iqtisodiy muvozanat chorrahasi"ga aylanib, milliy iqtisodiyot uchun barqaror o'sish manbai vazifasini bajarmoqda. Ular innovatsion kapitalni jalb etish, yangi sanoat tarmoqlarini shakllantirish, eksport geosiyosatini optimallashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va hududiy raqobatbardoshlikni mustahkamlash orqali iqtisodiy xavfsizlikning tayanch bo'g'iniga aylanmoqda. EIHLarning bunday ko'p qatlamli iqtisodiy missiyasi ularni zamonaviy iqtisodiy modelning ajralmas institutsional elementi sifatida belgilaydi.

Erkin iqtisodiy hududlar konsepsiyasining nazariy asoslari va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni turli mamlakat olimlari tomonidan turlicha talqin etilgan bo'lib, EIHLarning mohiyati, maqsadlari, institutsional mexanizmlari va soliq siyosatidagi o'rni iqtisodiy geografiya, institutsional iqtisod, raqamli transformatsiya, fiskal raqobat va global qiymat zanjirlari kabi nazariy maktablar doirasida kompleks tahlil etilmoqda.

Delos orolida shakllangan ilk erkin savdo hududi globallashuv jarayonining dastlabki shakli sifatida tashqi savdoni liberallashtirish, tovar aylanishini tezlashtirish va iqtisodiy aloqalarni kengaytirishning markaziga aylangan. Keyingi tarixiy bosqichlarda Rim imperiyasi, Arab xalifaligi, Ganza ittifoqi, Hindiston hamda Xitoy o'rta asr savdo portlarida erkin savdo mintaqalari shakllanib, ular bojxona preferensiyalari va savdo aloqalarni kengaytirish tamoyillarini amaliyotga joriy etgan. Mazkur tarixiy jarayonlar zamonaviy erkin iqtisodiy hududlar (EIH) konsepsiyasining nazariy va institutsional poydevorini yaratdi.

XX asrga kelib, EIHLar global iqtisodiy tizimning strategik bo'g'iniga aylandi. 1959-yil Irlandiyaning Shannon erkin savdo hududi tashkil etilishi bilan zamonaviy EIH modeli shakllandi. U sanoatni modernizatsiya qilish, transport-logistika markazini yaratish va investitsiya muhitini liberallashtirishga qaratilgan bo'lib, hozirgi kunda dunyoning 140 dan ortiq davlatlari uchun namuna vazifasini bajarmoqda. Aynan Shannon tajribasi EIHLarning texnologiya transferi, infratuzilma modernizatsiyasi va malakali mehnat resurslarini shakllantirishdagi yuqori samaradorligini amaliy jihatdan tasdiqladi.

Bugungi kunda EIHLar evolyutsiyasi yangi bosqichga ko'tarilgan. Ular endilikda nafaqat savdo va ishlab chiqarishni rivojlantirish vositasi, balki zamonaviy sanoat klasterlari, innovatsion markazlar, logistik uzellar, raqamli ekotizimlar va transchegaraviy qiymat zanjirlarining asosiy bo'g'iniga aylanmoqda. Global iqtisodiyotda "special economic governance zones" konsepsiyasining shakllanishi EIHLarni davlatning strategik iqtisodiy siyosatining markaziy tarkibiy qismiga aylantirmoqda.

EIHLarning tarixiy-mantiqiy taraqqiyoti ularning muvaffaqiyati iqtisodiy modellar evolyutsiyasi bilan uzviy bog'liq ekanini ko'rsatadi. Agregatsiya nazariyasi, Portnering klaster modeli, Baldwinning "ikkinchi darajali globallashuv" konsepsiyasi, Krugmanning yangi iqtisodiy geografiya modeli — bularning barchasi erkin iqtisodiy hududlarning modern iqtisodiyotdagi markaziy rolini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Zamonaviy EIHLar aynan shu nazariy yondashuvlar asosida faoliyat yuritib, global mehnat taqsimotida yuqori texnologiyali tarmoqlarni jalb etish, eksportni diversifikatsiya qilish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni global qiymat zanjirlariga integratsiya qilish va milliy iqtisodiyotni yuqori qo'shilgan qiymatli segmentlarga yo'naltirishning asosiy vositasiga aylangan. Mazkur transformatsion model iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirish, davlatning texnologik mustaqilligini mustahkamlash, sanoat barqarorligini ta'minlash va milliy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Shunday qilib, EIHLarning evolyutsiyasi qadimiy savdo portlaridan boshlab, hozirgi kunda sun'iy intellekt, raqamli boshqaruv, logistika 4.0 va transmilliy innovatsion klasterlarga asoslangan yangi iqtisodiy formatlargacha bo'lgan murakkab, ko'p qatlamli jarayonni qamrab oladi. Ushbu tarixiy va nazariy asoslar EIHLarning zamonaviy iqtisodiy siyosatdagi o'rni tobora ortib borayotganini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Zamonaviy bosqichda EIHLarning qayta shakllanishi XX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Bu davrda EIHLar iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi mexanizm sifatida emas, balki industrial va institutsional modernizatsiyani amalga oshiruvchi strategik platforma sifatida shakllandi. Rivojlangan davlatlarda EIHLar global qiymat zanjirlariga chuqur integratsiyalashgan, yuqori texnologiyali mahsulot ishlab chiqarishning asosiy o'sish nuqtasiga aylangan. Iqtisodiy suverenitetga erishgan rivojlanayotgan davlatlar uchun esa EIHLar bozor iqtisodiyotiga o'tishning "yumshoq institutsional mexanizmi" vazifasini bajardi.

Xususan, o'tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda EIHLar xususiy sektorni faollashtirish, ma'muriy to'siqlarni soddalashtirish va investorlar ishonchini tiklashda ustuvor katalizator bo'lib xizmat qildi.

Bunday hududlarning keng ommalashuviga quyidagi global xarakterga ega tizimli omillar turtki bo'ldi:

- yangi mustaqil davlatlarning jahon iqtisodiyotiga inkluziv integratsiyalashuvi natijasida EIHLar xalqaro kapital harakati va tashqi savdoni liberallashtirishning asosiy vositasiga aylandi;
- transmilliy hamkorlik asosidagi hududiy integratsiya bloklarining ko'payishi EIHLarni mintaqaviy iqtisodiy tuzilmalarning ajralmas qismiga aylantirdi;
- yangi industrial davlatlarning jahon xo'jalik tizimiga tezkor kirib kelishi EIHLarni yuqori texnologiyalarni jalb qiluvchi va eksportga yo'naltirilgan rivojlanish drayveriga aylantirdi;
- ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jadallashuvi EIHLarni raqamli iqtisodiyotning asosiy uzelliga aylantirdi;
- xalqaro raqobatning kuchayishi davlatlarni investitsiya muhitini takomillashtirish va EIHLar orqali global raqobatbardoshlikni oshirishga undadi.

Mazkur omillar EIHLarning global iqtisodiy infratuzilma sifatida gibrid model asosida shakllanishiga olib keldi. Ushbu gibrid modelga ko'ra, EIHLar bir vaqtning o'zida fiskal yengilliklar maydoni, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish makoni, ilg'or texnologiyalarni jalb qiluvchi innovatsion platforma va institutsional soddalashtirish mexanizmi sifatida faoliyat yuritadi. Natijada, EIHLar multidimensional iqtisodiy mexanizmga aylangan bo'lib, ularning samaradorligi fiskal elementlar bilan cheklanmaydi; balki kengroq iqtisodiy ekotizim, raqamli infratuzilma, klasterlashgan ishlab chiqarish va institutsional barqarorlik bilan belgilanadi.

Erkin iqtisodiy hududlarning (EIH) gibrid tabiatga ega bo'lishi ularni zamonaviy iqtisodiyotning transformatsion markazlaridan biriga aylantirib, global iqtisodiy tizimda strategik o'rin egallash imkonini bermoqda. Jahon xo'jaligi amaliyoti shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) va kichik sanoat zonalar (KSZ) milliy iqtisodiyotning turli tarkibiy bo'g'inlarida maqsadli vazifalarni bajaruvchi ko'p funksiyali iqtisodiy platforma sifatida namoyon bo'ladi. Ular tashqi savdo oqimlarini jadallashtirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish va valyuta tushumlarini barqaror oshirib borish orqali makroiqtisodiy muvozanatni mustahkamlashda muhim strategik mexanizm sifatida ishlaydi. Mazkur zonalar xalqaro bozorlar bilan integratsiyani kuchaytirib, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiy modelning amalda joriy etilishi uchun qulay maydon yaratadi.

EIZ va KSZlar ichki bozor barqarorligini ta'minlash, resurs ta'minotidagi izchillikni kuchaytirish va endogen o'sish potensialini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ular import o'rnini bosuvchi sanoat zanjirlarini shakllantirib, mahalliy resurslardan samarali foydalanish, sanoat tarmoqlarida texnologik modernizatsiyani jadallashtirish hamda iste'mol bozorining sifat talablariga mos mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga xizmat qiladi. Natijada, milliy iqtisodiyotning texnologik mustaqilligi va sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish salohiyati ortadi.

Mazkur hududlarning funksional vazifalari ko'p tarmoqli iqtisodiyot tuzilmalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular sanoat bilan bir qatorda logistika, transport, rekreatsiya, axborot-kommunikatsiya, savdo va texnologik xizmatlar kabi xizmatlar sektorining uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi. Tarmoqlararo kooperatsiya va sinergetik iqtisodiyot modeli orqali EIZ va KSZlar hududiy ixtisoslashuvni chuqurlashtirib, kompleks ishlab chiqarish klasterlarini shakllantiradi va mintaqaviy iqtisodiyotning diversifikatsiya darajasini oshiradi. Natijada, ishlab chiqarish, xizmatlar va innovatsion faoliyat integratsiyalashgan yagona bozor makoni vujudga keladi.

Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, maxsus iqtisodiy hududlar sanoatning sust rivojlangan yoki tarkibiy muammolarga ega hududlarida iqtisodiy faollikni tiklash vositasi sifatida yuqori samaradorlik ko'rsatadi. AQSh, Buyuk Britaniya va Yevropaning bir qator davlatlarida bunday zonalar iqtisodiyotning pasayish bosqichida kichik va o'rta tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy iqtisodiyotlarni qayta jonlantirishda muhim vosita bo'lgani amaliy tajriba bilan isbotlangan. Shuningdek, mazkur zonalar hududlararo nomutanosiblikni kamaytirish va iqtisodiy balansni mustahkamlashda ham strategik ahamiyatga ega.

EIZ va KSZlar innovatsiyalar diffuziyasini tezlashtirish va texnologik modernizatsiyani joriy etishning muhim platformasi sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Ular xorijiy ilg'or texnologiyalarni sinovdan o'tkazish, ilmiy-texnik ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etish, startap ekotizimlarini shakllantirish va raqamli boshqaruv mexanizmlarini joriy etishda "innovatsion translatsiya maydoni" vazifasini bajaradi. Bunday zonalarda joriy etiladigan raqamli yechimlar va avtomatlashtirilgan texnologik tizimlar keyinchalik milliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga yoyilib, umumiy innovatsion faoliyatning jadallashishiga xizmat qiladi.

Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat hududlarini tashkil etishning strategik funksiyalari zamonaviy texnologik rivojlanish, raqamli transformatsiya va ilmiy innovatsiyalar asosida shakllanib bormoqda. Ushbu maxsus iqtisodiy maydonlar quyidagi konvergent vazifalarni bajarishga yo'naltirilgan:

Birinchidan, yangi avlod texnologiyalarining tezkor adaptatsiyasi, ilmiy-tadqiqot natijalarining sanoat amaliyotiga chuqur integratsiyasi va raqamli boshqaruv algoritmlarining ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etilishi orqali iqtisodiyotni texnogen modernizatsiyalash. Mazkur jarayon xorijiy va mahalliy innovatsion yechimlar

simbiozida amalga oshadi va iqtisodiyotning texnologik mustaqilligi, ishlab chiqarishning intellektuallashtirilishi hamda innovatsion barqarorligini mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, ustuvor iqtisodiyot tarmoqlariga fan-texnika salohiyatini keng jalb etish, xususan xorijiy ilmiy kadrlar, muhandislar, texnokrat mutaxassislar va ilg'or texnologiya egalari ishtirokida "ko'pvektorli bilim translatiyasi"ni shakllantirish orqali ixtisoslashgan ishlab chiqarish klasterlarini yaratish. Bu jarayon mahalliy iqtisodiyotga ilg'or bilimlar oqimini tezlashtirib, murakkab texnologik mahsulotlar ishlab chiqarish zanjirini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, zamonaviy ilmiy-innovatsion infratuzilma ekotizimini rivojlantirish, xususan ilmiy-texnik markazlar, texnoparklar, inkubatorlar, startaplar va venchur tadbirkorlik shakllarini faol joriy etish orqali iqtisodiyotning innovatsion faolligini oshirish. Mazkur yondashuv ishlab chiqarish samaradorligini ko'paytirib, texnologik jarayonlarni jahon standartlari asosida optimallashtiradi va sanoatning bilimga asoslangan modelga o'tishini jadallashtiradi (1-jadval).

1-jadval. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat hududlarining yo'nalishlar kesimidagi tipologik tasnifi¹

Savdo va tashqi iqtisodiy faoliyat zonalari	Sanoat, ishlab chiqarish va innovatsion rivojlanish yo'nalishlari	Xizmatlar, servis va intellektual sektor zonalari	Ko'p funksiyali, integratsion va alohida huquqiy rejimga ega hududlar
Erkin savdo zonalari (Free Trade Zones – FTZ)	Import o'rnini bosuvchi sanoat zonalari	Bank, sug'urta va moliyaviy markazlar	Erkin tadbirkorlik zonalari
Erkin portlar va tranzit-logistika koridorlari	Eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish klasterlari	Offshor xizmatlar markazlari	Maxsus iqtisodiy zonalar (MEZ)
E-commerce va cross-border digital trade klasterlari	Texnoparklar, texnopolislar, R&D va innovatsiya markazlari	Rekreatsion, turizm va servis klasterlari	Smart-economic zones (yashil, raqamli va kognitiv iqtisodiyot uchun)
Trade Facilitation Zones (TFZ) – bojxona soddalashtirilgan hududlar	Yangi texnologiyalarni sinovdan o'tkazuvchi "pilot industrial zones"	BPO/BPM (business process outsourcing/management) zonalari	Digital hub, fintech zonalari, blockchain-ekotizim markazlari
Transchegaraviy savdo klasterlari (border-trade clusters)	Yirik sanoat kooperatsiya markazlari (Industrial Cooperation Zones)	Ta'lim, tibbiyot va kadrlar tayyorlashga ixtisoslashgan xizmat hududlari	Multimodal integratsion hududlar (logistika + servis + sanoat)
Value-Added Trade Ecosystems (qiymat qo'shuvchi savdo ekotizimlari)	Yashil texnologiyalar va qayta tiklanuvchi energetika ishlab chiqarish zonalari	IT-servis, data-center va cloud xizmat zonalari	Ichki hududlar uchun alohida soliq va bojxona rejimiga ega intraterritorial zonalar
Global Distribution Hubs (GDC)	Og'ir va yengil sanoat majmualari	Kreativ iqtisodiyot markazlari (design, media, culture)	Strategik investitsiya zonalari (SIZ)

Xorijiy kapital oqimlarini milliy iqtisodiy tizimga jalb etishda erkin iqtisodiy hududlar (EIH) va kichik sanoat zonalari (KSZ) institutsional barqarorlikni ta'minlovchi, tashqi iqtisodiy faoliyatni optimallashtiruvchi hamda investitsiyaviy xavflarni kamaytiruvchi muhim mexanizm sifatida maydonga chiqmoqda. Global iqtisodiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, xalqaro tovar ayirboshlashning taxminan 10 foizga yaqin hajmi aynan maxsus iqtisodiy zonalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu EIH va KSZlarning jahon xo'jalik tizimidagi real iqtisodiy vazni va institutsional ahamiyatini yaqqol tasdiqlaydi.

Mazkur hududlarning tarixiy rivojlanishidagi ilk funksional modeli erkin savdo hududlari ko'rinishida shakllangan bo'lib, ular asosan yirik transport-logistika chorrahalari — xalqaro dengiz portlari, aerodromlar, temir yo'l tugunlari va transchegaraviy savdo yo'laklari atrofida tashkil etilgan. Bunday hududlar milliy bojxona tartibotlaridan qisman chiqarilgan holda, tovar aylanishi va logistika operatsiyalarining soddalashtirilgan rejimda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Natijada, mazkur iqtisodiy makonlar tranzit samaradorligini oshiradi, iqtisodiy jarayonlarning shaffofligini ta'minlaydi va tashqi savdo operatsiyalari uchun qulay infratuzilmani yaratadi.

Shu bilan birga, ushbu zonalarda mahsulotlarni vaqtincha saqlash, saralash, qayta joylashtirish, markalash, qadoqlash va qayta yuklash kabi tezkor logistika operatsiyalari keng qo'llanadi. Bu ularni global ta'minot zanjirlarining boshlang'ich va oraliq bo'g'inlari sifatida ajratib ko'rsatadi. Mazkur hududlarning o'ziga

1 1-jadval muallif tomonidan tuzildi.

xos xususiyati — kapital talabining nisbatan pastligi, investitsiya qaytarilishining tezligi va xavf darajasining maqbul bo'lishidir. Shu bois, erkin savdo hududlari xalqaro logistika samaradorligini oshirish, tashqi savdo xarajatlarini optimallashtirish hamda transchegaraviy iqtisodiy aloqalarni soddalashtirishda muhim funksiyani bajaradi.

Zamonaviy erkin iqtisodiy zonalar iqtisodiy transformatsiyaning yangi avlod institutsional modeli sifatida shakllanib, ularda raqamli infratuzilma, innovatsion ishlab chiqarish, intellektual xizmatlar va barqaror rivojlanish tamoyillari uyg'un holda rivojlanmoqda. Ularning asosiy ilmiy-hududiy tiplari quyidagilardan iborat:

Raqamli savdo va elektron tranzaksiya zonolari-bu zonalar global elektron tijorat ekotizimini qo'llab-quvvatlovchi, raqamli platformalar orqali transchegaraviy savdoni boshqarishga ixtisoslashgan ilg'or iqtisodiy hududlardir. Mazkur zonalarda smart-kontraktlar, blokcheyn asosidagi bojxona nazorati, raqamli to'lov ekotizimlari, tezkor logistika yo'laklari va real vaqt rejimida ishlovchi raqamli audit tizimlari joriy etiladi. Natijada, xalqaro savdo operatsiyalarining tranzaksion xarajatlari kamayadi va zonalar global ta'minot zanjirining raqamli uzellariga aylanadi.

Ilmiy-tadqiqot parklar va texnopolislar-bular ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari, startaplar va yuqori texnologiyali korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni chuqurlashtiruvchi innovatsion hududlardir. Ular intellektual mulkni tijoratlashtirish, patentlash tizimi, AR-GE (R&D) laboratoriyalari, prototiplash markazlari, texnologik inkubatorlar va venchur moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantiradi. Mazkur hududlar innovatsion iqtisodiyotning "bilim generatori" vazifasini bajaradi.

Texnologik va yuqori qo'shilgan qiymatli ishlab chiqarish klasterlari-bu zonalar ilg'or texnologiyalarga asoslangan sanoat jarayonlarini shakllantirishga ixtisoslashgan bo'lib, texnologik transfer tizimlari, robototexnika, sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari, aqlli sensorlar, Sanoat 4.0 arxitekturalari va digital twin-model kabi yechimlar joriy qilinadi. Mazkur klasterlar eksportga yo'naltirilgan yuqori texnologiyali mahsulotlar ishlab chiqarishning markaziga aylanadi.

Servis, outsourcing va intellektual xizmatlar markazlari-ushbu zonalar moliyaviy xizmatlar, biznes jarayonlarini tashqi boshqarish (BPO), axborot texnologiyalari outsourcingi (ITO), konsalting, texnik qo'llab-quvvatlash va korporativ xizmatlar majmuiga ixtisoslashgan hududlardir. Ular intellektual mehnatning eksport qilinadigan shakllarini kengaytirib, xizmatlarga asoslangan iqtisodiyot modelini shakllantiradi.

Ko'p funksiyali, yashil va barqaror rivojlanish zonolari-bu hududlar sanoat, logistika, turizm, xizmatlar sektori, rekreatsiya, yashil texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energetika va raqamli xizmatlarni integratsiyalashgan holda rivojlantiradi. Mazkur zonalarda Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs), kam uglerodli texnologiyalar, "yashil sanoat koridorlari", quyosh va shamol energetikasi, chiqindisiz ishlab chiqarish (zero-waste production) hamda ekologik sertifikatlash tizimlari joriy etiladi. Natijada, ekologik xavfsizlik va iqtisodiy innovatsiyaning integratsiyalashgan modeli shakllanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy hududlar (EIH) hududiy iqtisodiy tizimlarda innovatsion sinergiya va texnologik uyg'unlashuvni shakllantirish orqali iqtisodiy resurslar oqimini optimal taqsimlab, mintaqaviy iqtisodiy dinamikani jadallashtiradi hamda raqobatbardoshlik omillarini kuchaytiradi. Ular transchegaraviy kooperatsiya, xalqaro ishlab chiqarish zanjirlari va global bozorlar bilan chuqur integratsiyalashuvni ta'minlovchi institutsional makon sifatida iqtisodiy klasterlarning barqaror shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. EIHlarda innovatsiya va texnologiyalarni aprobatsiya qilish mexanizmi milliy iqtisodiyot uchun "eksperimental maydon" funksiyasini bajarib, sanoat modernizatsiyasini tezlashtiradi hamda texnologik mustaqillik va raqobat ustunligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, EIHlar xorijiy kapitalni jalb qiluvchi institutsional muhitni yaxshilab, investitsiya faolligining multiplikativ ta'sirini kuchaytiradi, bunda natijadorlik infratuzilma rivoji, huquqiy kafolatlar va boshqaruv tizimlarining samaradorligiga bevosita bog'liq bo'ladi. Tadqiqotlar EIHlarning ijtimoiy samaraga ham ega ekanini tasdiqlaydi: yangi ish o'rinlarining yaratilishi, kadrlar malakasining oshishi, mahalliy qo'shilgan qiymat ulushining ko'payishi va aholining daromadlari barqaror o'sishi ushbu hududlarning kompleks iqtisodiy ta'siridan dalolat beradi. Mazkur natijalarga asoslanib, EIHlarda raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish, xususan blokcheyn asosida bojxona nazorati, smart-kontraktlar, real vaqt rejimidagi soliq monitoringi va elektron litsenziyalash mexanizmlarini tatbiq etish; milliy iqtisodiyotda yuqori texnologiyali klasterlarni shakllantirishda EIHlarni tayanch platforma sifatida belgilash, bunda Sanoat 4.0, robototexnika, digital twin va ilg'or texnologiyalar transferini ustuvor yo'nalish sifatida rivojlantirish; barqaror rivojlanish modelini keng qo'llab, yashil energetika, chiqindisiz ishlab chiqarish va ekologik sertifikatlash tizimlarini joriy etish; investorlar bilan sheriklikning gibrid mexanizmlarini kengaytirish, jumladan PPP asosida infratuzilma va venchur dasturlarini faollashtirish hamda EIHlar orqali mehnat salohiyatini rivojlantirish, dual ta'lim modeli, muhandislik kadrlarini tayyorlash va amaliy tadqiqot markazlarini tashkil etish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*.
2. Yifu Lin, J. (2019). New Structural Economics: The Third Generation of Development Economics. GEGI Working Paper No. 27.
3. Zeng, Z. (2011-yil mart). How Do Special Economic Zones and Industrial Clusters Drive China's Rapid Development? World Bank Policy Research Working Paper No. 5583.
4. Baldwin, R. (2021-yil oktabr). Risks and Global Supply Chains: What We Know and What We Need to Know. NBER Working Paper No. 29444.
5. Farole, T. (2011). Special Economic Zones: What Have We Learned? Economic Premise. World Bank.
6. Qoraboyev, Sh., Inamova, G. (2023). Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirish masalalari. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 1(3), 85–92. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.
7. Rashidov, M. K. (2022). Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishning jahon tajribasi. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 2(4), 33–41. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.
8. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). (2022). Industrial Development Report 2022: The Future of Industrialization in a Post-Pandemic World. Vienna.
9. World Bank. (2020). Global Economic Prospects: Special Focus on Trade and Global Value Chains. Washington, DC.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100